

מאה שנים של נופי מחאה בקוריאה

פרפורמנס וסמלים מעוררי רגש כבסיס להצלחתן של הפגנות המונים בסיאול

כבר מתחילת המאה העשרים התפתחה בסיאול תרבות מחאה תוססת ורחבת היקף, כאשר מיליון קוריאנים צעדו מול בנייני הממשל היפני במחאה נגד הכיבוש. מחאות אלו היו יריית הפתיחה לרצף של הפגנות גדולות, חלקן אלימות, שנמשכו לאורכה של המאה. גיוס מאות אלפי מפגינים הצריך רשתות תקשורת, ואלו החלו בפתקים והתפתחו לגיוס במרחב הדיגיטלי. המוחים השתמשו במרחב העירוני ובאתרים סמליים כדי להדגיש את נושאי המחאות, ובסממנים אסתטיים כדי להבליטם. המאמר עוסק במחאות עכשוויות כאירועים תרבותיים ועומד על השימוש בחפצים איקוניים במרחב העירוני והדיגיטלי. שימוש זה מגביר את המודעות למצוקות חברתיות ומניע את הממשל לחולל שינויים מהותיים בהתנהלותו.

להדחת הנשיאה פאק קון-היאה (박근혜), שהואשמה באפליה לא חוקית לטובת מקורביה, בהפקרת ביטחון העם ובקבלת שוחד. במדיה הקוריאנית פשט הביטוי "רפובליקת ההפגנות" (시위 공화국) כמייצג את קוריאה הדרומית.

בניגוד לתפיסה הרווחת הרואה בקוריאנים צייתנים ומקבלי מרות הודות למסורת הקונפוציאנית המדגישה כיבוד אבות וסמכות, המציאות הראתה שהאזרחים לא נמנעו מהפגנות ענק, גם בתקופות שההשתתפות בהן הייתה כרוכה בסכנת חיים. הפגנות הענק האלה מראות שגם בעת צמיחה כלכלית, כפי שנרשמה משנות השבעים, יכולות להתפתח מחאות פוליטיות וחברתיות שאינן בהכרח קשורות לתנאי שכר ומחיה קשים. דבר זה מפרך סברות של חוקרים שבחנו מקומות אחרים בעולם שמצוקה כלכלית עוררה בהם תסיסה חברתית ומחאות.¹

הפגנות העבר מוזכרות תדיר בהפגנות בנות ימינו בקוריאה. תרבות ההפגנות שהתגבשה במהלך השנים ניזונה מהפרקטיקות ומהסמלים של המפגינים בתקופות השונות. למשל, כשבני נוער קוריאנים מפגינים במאה העשרים ואחת במחאה על חוסר נכונותה של יפן להתנצל על הנזקים שהיא גרמה בתקופה הקולוניאלית, הם עוטים תלבושת אחידה של בתי ספר מתחילת המאה העשרים. הלבוש הסמלי מקשר בינם לבין המפגינים שקדמו להם במחאה נגד יפן, מאה שנה קודם לכן. בדרך זו הם מציגים המשכיות בטענות

במאה השנים האחרונות הייתה סיאול, בירתה של קוריאה הדרומית, מוקד חשוב של הפגנות ענק במחאה על פעולות השלטונות. הפגנות הרחוב הראשונות בסיאול אירעו בשנת 1919 נגד כיבוש קוריאה בידי יפן ב-1910. הקוריאנים דרשו עצמאות, ומאות אלפי מוחים יצאו לרחובות להביע זאת. בתגובה, היפנים אמנם לא עזבו את חצי האי, אך ריככו את נוהלי השלטון הקולוניאלי. קוריאה זכתה בעצמאות ב-1945, אך דיקטטורה, שחיתות שלטונית וזלזול בזכויות הפרט עוררו סדרה של הפגנות ענק בין שנות השישים לשנות השמונים של המאה העשרים. בסוף שנות השמונים חלה דמוקרטיזציה, וזו הביאה לרגיעה יחסית בהפגנות, אך במאה העשרים ואחת הן חודשו, בעיקר בתגובה ליחס הממשל לאזרחים. המפגינים בשנים האחרונות דרשו מהממשל לשנות את הגדרות הסחר עם ארצות הברית, לשפר את חוקי הגנת העובדים והבטיחות ולהוסיף חקיקה למניעת הטרדה מינית. המוצלחות מבין הפגנות ההמונים בסיאול היו הפגנות המיליונים בסוף 2016. אלה תרמו

ד"ר ליאורה צרפתי היא מרצה בכירה וראש החוג ללימודי מזרח אסיה באוניברסיטת תל אביב. התמחותה היא באנתרופולוגיה ופולקלור של הדת, החברה, התרבות והמדיה בקוריאה הדרומית.

דוא"ל: lsarfati@tauex.tau.ac.il

איור 1 יומה השביעי של שביתת רעב קבוצתית במאהל מחאה בלב סיאול. יולי 2014. במקום מפגינות נגד הממשלה משפחות הנספים בטביעת המעבורת "סיול".

נגד יפן ואי־שביעות רצון ממעשיה ככובש וכמדינה פוסט־קולוניאלית שאינה מכירה באחריותה לתקופת הכיבוש.

בזמן הכיבוש חיו בסיאול מאות אלפים בלבד, ואילו כיום חיים במרחב העירוני שלה כעשרים מיליון איש. פער עצום זה נובע מתהליך עיור מואץ שהתרחש במהלך המאה העשרים. גם בתקופת הכיבוש שימשה סיאול זירה להפגנות ענק, בזכות היותה המרכז הלאומי של קוריאה ומקום משכנו של ארמון המלך. כיום זו עיר צפופה, המתהדרת בטכנולוגיות בנייה ותעבורה מתקדמות.

אזרחים מודאגים מנכסיהם את המרחב העירוני למטרות מחאה, מארגנים התכנסויות המוניות ומשמיעים את דרישותיהם בקול, עם סמלים מעוררי רגש ובאמצעים חזותיים מגוונים (איור 1). אלו נופי המחאה המאפיינים את מרכז העיר סיאול, בעיקר בעשור האחרון. לאורך מאה השנים האחרונות נאלצו השלטונות להגיב לנוכח כמויות המפגינים העצומות ולהיענות, לפחות חלקית, לדרישות של תנועות המחאה. ההצלחות שהפעילים חוו הזינו את תקוותיהם לשינוי, והם המשיכו אפוא ליזום הפגנות נוספות. הגאוגרף העירוני סטיוארט אייטקן גורס שמחאה פוליטית הולמת את התרבות הספציפית שבה היא מתרחשת ואת הרגע ההיסטורי שהיא ממוקמת בו. הפגנות במרחב העירוני מגיעות להישגים, לדבריו, כאשר הן משלבות סמלים ואמצעים חזותיים שהוא מכנה "פואטיים", כאלה שנועדו לעורר רגש בקהל.² למשל, בהפגנות בתל אביב ב־2021–2023 במחאה על אוזלת היד של המשטרה במניעת אלימות מגדרית נעשה שימוש נרחב בצבע האדום, כדי לסמל את דם הנשים שנרצחו על ידי קרוביהן. ואכן, בהפגנות בסיאול אפשר לראות כי בכל תקופה וסוג משטר, מידת האפקטיביות של ההפגנות נבעה מגיוס המפגינים וארגונם, מהתנהגות המפגינים והמשטרה, מהרגשות שסמלי המחאה עוררו בציבור ומניצול הטכנולוגיות הקיימות להפצת המסר וייצוגיו. הצלחותיהן של הפגנות המונים בסיאול במאה השנים האחרונות נחשבות לסימן של התחזקות החברה האזרחית בקוריאה. עם זאת, לטענת חוקרי הדמוקרטיה הקוריאנית ג'ניפר אוה וסונהיוק קים, אין בהצלחות אלה כדי להוכיח שהממשל החליט לערב את החברה האזרחית בהחלטותיו מראש ובאופן מוסדר, למשל באמצעות ועדות אזרחיות מייעצות או מעגלי שיח המשלבים פוליטיקאים ואזרחים. הם סבורים כי באופן פרדוקסלי, הממשל הסכים להתייחס לבקשות ההמונים שהובעו בהפגנות, למרות נטייתו הראשונית להחליט מבלי להתחשב בדעת הקהל.³ קים רואה בהפגנות ענק סימן לאי־שיתוף מלא של העם בדמוקרטיה ולחוסר גיבוש וביסוס של תהליך הדמוקרטיזציה בקוריאה הדרומית. דווקא בשל היעדר הסדרה ומיסוד של תיווך קבוע בין

האוכלוסייה לשלטונות, היכולת לגייס המונים להפגנות ארוכות הייתה חיונית להשפעה על המדיניות. מצב זה נמשך גם לאחר הדמוקרטיזציה.

המאמר שלפנינו יראה כיצד, בעקבות אירועי קיצון וחוסר שביעות רצון של הציבור, התגבשו בעיר אינטראקציות בין האדם, החומר והמרחב בהפגנות המונים. אלו עוררו בציבור רגשות עזים, התעניינות ורצון להשתתף בהפגנות וכך הפכו את הפעולה האזרחית הישירה לאפקטיבית. אבחן את ההבניה של תרבות מחאה אפקטיבית והמשכית בהיסטוריה של קוריאה המודרנית דרך עיון בסוגיות של ביוניות הפעלת הכוח והרגש (מי גרם לאיזו תוצאה), מידת האפקטיביות של פעולות מצטברות (כיצד "תוזמרו" פעולות סינכרוניות של המוני אנשים פרטיים), הצגת המסר המובע (מה היה תפקיד הפרפורמנס בהפגנות) ותפקידם של סמלים וחפצים באירועי מחאה (מה המשמעות של הנכחה חומרית חזותית במרחב). אחלק את הדיון לארבעה חלקים: (1) בחלק הראשון, "רקע היסטורי להפגנות הענק לאורך ההיסטוריה המודרנית של קוריאה", אפרוש את ההיסטוריה המודרנית של העיר סיאול ואת הסיבות להפגנות בשלושה רגעים מכוננים במאה השנים האחרונות; (2) בחלק השני, "רתימה של טכנולוגיות תקשורת להפצת רעיונות וסמלים מרגשים בהפגנות הענק בסיאול", אדון בטכנולוגיות שהפעילים אימצו לצורך הפצת מטרות ההפגנות ומועדיהן בכל תקופה; (3) בחלק השלישי, "נורמות של מחאה עירונית: מיסוד וחתרנות בסמיוטיקה של הפגנות הענק בסיאול", אנתח את הייצוגים הסמליים שהפעילים השתמשו בהם כדי להביע את דרישותיהם; (4) בחלק הרביעי, "הפגנות כאירועי פרפורמנס: יצירת מרחב ציבורי מרגש כגורם משיכה להמונים", אנתח כיצד הפעילו מיצגים קיצוניים ומופעים אמנותיים את רגשות הציבור והניעו את ההמונים להשתתף בהפגנות.

רקע היסטורי להפגנות הענק לאורך ההיסטוריה המודרנית של קוריאה

חצי האי הקוריאני, המקשר בין יבשת אסיה לאיי יפן, חווה במאה התשע־עשרה מודרניזציה מהירה והתערבויות בינלאומיות נרחבות מצד מדינות שחפצו לשלוט בו – בעיקר יפן, ארצות הברית, רוסיה וסין. הסוציולוג הקוריאני ק'יוֹג־סופ צ'אנג כינה את התהליך "מודרניזציה טראומטית" או "מודרניזציה דחוסה".⁴ שתי מלחמות בין סין ליפן, בשנים 1894–1895 ובשנים 1937–1945, התרחשו, במידה רבה, על אדמת קוריאה, וכך גם מלחמת רוסיה–יפן (1904–1905). המלך ק'וג'ונג (고종, 1852–1919), אשר הומלך בשנת 1864, אולץ על ידי יפן לפרוש בשנת 1907, מעט לפני שיפן סיפחה

את קוריאה באופן פורמלי בין השנים 1910 ל-1945 וביטלה את המלוכה העצמאית לאחר כאלפיים שנה. ליפנים היה חזון שכאשר ישכנעו את הקוריאנים לעבור המרה תרבותית ולוותר על מורשתם, אזי כל תושבי חצי האי הקוריאני יתמכו באימפריה ויסייעו להתפשטותה. לצערם, הקוריאנים התעקשו להישאר מדינה נפרדת, דרשו עצמאות ומחו על מדיניות היד הקשה של השלטונות הקולוניאליים.

נסיגת היפנים לאחר ההפסד במלחמת העולם השנייה לא הביאה לקוריאה את השקט המיוחל. בהשפעת היריבות הגלובלית בין ארצות הברית הקפיטליסטית ובין ברית המועצות הקומוניסטית, התנגחו ביניהם פלגים שונים בעם הקוריאני בשאלת הצביון הפוליטי והכלכלי של המדינה. פלגים אלו נוצרו עקב תמיכת המעצמות וגרמו לחלוקה הדרגתית של חצי האי לאחר השחרור מהיפנים. תומכי הקומוניזם התרכזו בחלק הצפוני, הקרוב לסין ולברית המועצות, ואילו בדרום התחזקו תומכי ארצות הברית והאידיאולוגיה הקפיטליסטית. גם הבחירות הכלליות בשנת 1948 לא תרמו לאיחוד השסע. חוסר היכולת להגיע להסכמה הוביל למלחמת אחים עקובה מדם (מלחמת קוריאה, 1950-1953), ובסופה חולק חצי האי לשתי מדינות: קוריאה הצפונית (DPRK) זכתה לתמיכת ברית המועצות וסין הקומוניסטית, וקוריאה הדרומית (ROK) נתמכה על ידי ארצות הברית והאומות המאוחדות. במהלך המלחמה נחרב מרכז העיר סיאול בהפצצות ולא התקיימו בו הפגנות. בקוריאה הצפונית שולטת מאז שושלת נשיאים דיקטטוריים, הפועלים בחסות אידיאולוגיה סוציאליסטית כוחנית. בבירה פיונגיאנג (평양) לא מתקיימות מחאות המוניות; מתנגדי השלטון מעדיפים לערוך בחשאי לסין ולמערב, ולא להפגין. מראיונות עם פליטים מקוריאה הצפונית עולה כי רבים מתושבי המדינה הדיקטטורית מאמינים בהיותה ייחודית וחשובה בהיסטוריה העולמית ואינם מעוניינים למחות על אופן התנהלותה. לכן, אלו שאינם מרוצים מדווחים, בדרך כלל, כי שמרו בסוד את תוכניות הבריחה שלהם, מחשש שילשינו עליהם לרשויות או ינסו לשבש את עזיבתם.⁵ כאשר שאלתי פליטים שדיברתי איתם על אפשרות של הפגנות רחוב המוניות, הם ענו שקשה להם להעלות על הדעת אפשרות כזאת, לא רק מפחד של תגובה אלימה מצד הצבא, אלא גם בשל חוסר עניין מצד רבים ממכריהם שנותרו בצפון. לעומתם, אזרחי קוריאה הדרומית הפגינו אין-ספור פעמים הן בתקופה הדיקטטורית (שהסתיימה בשנת 1987) והן תחת השלטון הדמוקרטי הקיים בה עד ימינו.

מיקום ההפגנות המרכזי משתרע לאורך כביש המקשר בין ארמון המלך לכיכר העירייה. הוא התבסס בתקופת הכיבוש היפני, ומשמש מרחב למחאה פומבית עד היום. מכיוון שמשרדי הממשל קרובים לארמון המלך, לב התרבות

הקוריאנית, המפגינים יכולים לפנות לשני מוקדי הכוח: המוקד הסמלי, שיש לו משמעות תרבותית-היסטורית והוא מגולם בארמון; והמעשי, מוקד שלטוני עכשווי המגולם במשרדי הממשלה. נוסף על כך מרכז העיר מאכלס גם הנהלות של ארגונים פיננסיים ותעשייתיים ומשמש מוקד תעבורתי עם חמש תחנות רכבת תחתית. המחאות הכו גלים בציבור בין השאר בשל הנראות והחשיפה למאות אלפי העובדים באזור ועוברי האורח. נוכחות המפגינים בלטה בשטח גם בסמלים ובקריאות שהם קראו. אלה הועצמו דרך מערכות ההגברה ולא הותירו איש אדיש. בשבוע ממוצע בתקופה שבין 2014 ל-2021 היו במקום לפחות שתי הפגנות עם עשרות אלפי מוחים. בשבועות השיא בחורף 2016-2017 השתתפו בכל אחת מהפגנות הענק עד שני מיליון איש ואישה. כוחן של ההפגנות בקוריאה של מאה השנים האחרונות נבע ממספר המשתתפים העצום. הפעילים הציגו את הסוגיות הבוררות שביסוד המחאה בעזרת סמלים ופעולות מעוררות רגש, והצליחו לגייס המוני משתתפים. כעת אפרוש את ההקשר ההיסטורי-פוליטי של שלושת אירועי המחאה המרכזיים שבהם עוסק המאמר.

הפגנות המיליון למען עצמאות מיפן - 1919

המחאה הגדולה הראשונה בסיאול החלה ב-1 במרץ 1919 בהפגנות שנמשכו כמה חודשים במרכז העיר. הקוריאנים דרשו מהכובשים היפנים לרכז את מדיניות הדיכוי שנקטו. את הקולוניה ניהלה למעשה משטרה צבאית, והיא עצרה פעילי חירות ומנעה שימוש בשפה הקוריאנית, השתתפות באירועים רבי-משתתפים והתארגנות ציבורית. הקוריאנים היו מעוניינים להחזיר לעצמם יכולת השפעה על הנעשה בארצם ואולי אפילו אוטונומיה, אך מאמציהם לפנות לעזרת המעצמות ולוועידת השלום בוורסאי נכשלו.⁶ בשנת 1919 הם ניצלו את מותו של המלך קוג'ונג ואת הלוויה המתוכננת, וקיבלו רשות לצעוד ברחבי העיר אחרי הארון. היפנים אישרו זאת ל-3 במרץ, אך במפגש סודי של 33 מנהיגי תנועת העצמאות הקוריאנית הוחלט להקדים את ההפגנה ביומיים. בראשות ההיסטוריון צ'ה נם-סון (최남선) הם ניסחו הצהרה בנושא הזכות לעצמאות לאומית והפיצו בחשאי בקרב הקוריאנים את הידיעה על הפגנת הענק המתוכננת. בתגובה התכנסו המונים במרכז העיר יומיים לפני שהיפנים הכינו כוחות משטרה וצבא לשלוט במצב.

עד למחאה זו לא התקיימו בסיאול הפגנות גדולות. בסוף המאה התשע-עשרה היו מרידות איכרים שקראו להפחית מיסים, אך הן נערכו מחוץ לעיר. ב-1919 התגוררו בסיאול כ-250,000 קוריאנים, אך ההערכה היא שלהפגנות באותה השנה הגיעו מאות אלפים גם מחוץ לעיר. לראשונה

אפוא מודל לגיבורי מחאה לא רק בהקשר של המחאה נגד שלטון כובש בתקופה מסוימת.⁸

הפגנות הדמוקרטיזציה - 1960-1987

לאחר מלחמת קוריאה וההפרדה לשתי מדינות עוינות עמלה קוריאה הדרומית להשתקם. למרבה הצער, הנשיא אי סונג-מן (이승만), אשר נבחר בשנת 1948 והוביל את הדרום במלחמת קוריאה, התגלה כמושחת. שבע שנות רעב וסבל לאחר תום המלחמה הובילו את הציבור להבין שמאמצי הנשיא אינם ממוקדים בתוכניות צמיחה כלכלית. במרץ 1960 הוא נבחר שוב ברוב מוחץ, למורת רוחם של רבים ועם חשד לרמייה בספירת הקולות. הפגנת מחאה בעיר מאסאן (마산) גררה תגובה אלימה מצד השלטונות. כחודש לאחר מכן התגלתה גופה של תלמיד תיכון שנעלם במהלך ההתקלויות ומת ממכה של רימון גז מדמיע שהשוטרים השליכו. הכעס על ההריגה ועל ניסיון ההסתרה גרם לנהירה של אלפי סטודנטים ללב סיאול. ב-19 באפריל 1960 החלו הפגנות ענק באזור שהיה מרכז המחאה נגד היפנים כארבעים שנה קודם לכן. הסטודנטים צעדו לעבר בית הנשיא ("הבית הכחול") שמאחורי הארמון. המשטרה ניסתה לעצור את התקדמותם, וכאשר המפגינים המשיכו לצעוד הם נורו. אזרחים רבים, מכל שכבות האוכלוסייה, הצטרפו למחאה בכעס הולך וגובר. כ-180 מפגינים נהרגו במהלך שבועיים של הפגנות סוערות. הנשיא אי התפטר בעקבות ההפגנות וברח לגלות בהוואי.

ברירתו הביאה לקביעת מועד לבחירות כלליות, כפי שקיוו המפגינים, אך לצערם, הדמוקרטיה שהוכרזה לאחר מכן הייתה קצרת ימים. הנשיא הנבחר, יון פו-סון (윤보선), היה חלש ולא הצליח לזכות בתמיכת הפרלמנט. ראש הממשלה אמנם נבחר על ידי שני בתי הנבחרים, אך בשל חוסר היציבות הפוליטית התעורר חשש שהממשלה תקרוס וקוריאה הצפונית תנצל זאת לפלישה. בצל האיום הצבאי, השתלט הגנרל פאק צ'ונג-הי (박정희) על הממשל בהפיכה במאי 1961. העם תמך בעלייתו לשלטון, וכך, לאחר ייצוב המדינה וביטול המשטר הצבאי בשנת 1963, נבחר פאק לנשיאות בבחירות דמוקרטיות.

שמחת הקוריאנים הייתה קצרת מועד, מכיוון שבמהלך שלטונו תיקן פאק תקנות שהקנו לו זכויות יתר, התעלם מזכויות האזרחים והפועלים ורדף עד חורמה את מתנגדיו. גם המשטר הצבאי חזר לפרקים, בעיקר כאשר החלו הפגנות נגד הדיקטטורה. בשנת 1972 יזם פאק את חוקת יושין (유신), והיא הבטיחה לו את השלטון עד מותו. לתפיסתו, התאגידים התעשייתיים הגדולים (재벌), דוגמת סמסונג ויונדאי, היו תקוות המדינה. התאגידים קיבלו

בקוריאה הוצגה מטרת מחאה שאינה מקומית, אלא כוללת את כל שכבות העם. המפגינים התגודדו ברחובות חודשים לאחר הלוויה, אף על פי שהיפנים השתמשו בכוח הצבאי שבידם, הכריזו על עוצה, ירו במפגינים, שרפו כפרים וסגרו את בתי הספר. תגובה חריפה זו מראה כי היפנים חששו מהתארגנות הקוריאנים כלאום המבקש שלטון ריבוני. הממשל היפני הצהיר שנהרגו 553 מפגינים ונפצעו 14,089, ואילו הקוריאנים מנו כ-7,500 הרוגים ו-15,000 פצועים.⁷ לנוכח המחאה ההמונית ריככו היפנים את מדיניות הדיכוי וטבעו סיסמה חדשה: "הרמוניה בין יפן לקוריאה". שינוי המדיניות נבע מרצונם של היפנים באותה עת להתקבל כחברים לגיטימיים בחוג האימפריות האירופי ולא להצטייר ככובשים אסיאתים אכזרים.

אף שתוצאותיה של הפגנת הענק הראשונה בסיאול לא היו גירוש הכובשים, היא הצליחה לחולל שינוי ניכר בתקנות היפניות בקולוניה. המשטרה הצבאית הוחלפה במשטרה אזרחית, ואכיפתם של חוקים דוגמת איסור התכנסות והתאגדות ושימוש בשפה הקוריאנית בבתי הספר ובעיתונות התמתנה. עם זאת, יכולת השליטה והפיקוח של היפנים בקוריאה השתמרה והתחזקה במהלך מלחמת העולם השנייה. מחאות הענק הללו הביאו גם לשינוי במעמדה של סיאול. לפני המחאות בראשית המאה העשרים נחשבה העיר למקום מגורי האצולה, המלך ועוזריו. התעוררות הלאומיות הקוריאנית סימנה את סיאול כמרכז במובן רחב, גם עבור מיליוני הקוריאנים שחיו בכפרים. ההגירה אל עיר הבירה התעצמה. המרחב העירוני הפך לכלי נשק בידי הנאבקים בעריצות, והפגנות נגד הכובשים אירעו פעם בכמה שנים במהלך התקופה הקולוניאלית.

עזיבת היפנים נחשבה להצלחתה של תנועת העצמאות, אף על פי שהיא נבעה מהפסדה של יפן במלחמת העולם השנייה. עד שנות החמישים לא השכילו הפלגים השונים בקוריאה להקים מדינה מאוחדת, ומלחמת קוריאה הסתיימה כאמור בפיצול לשתי מדינות עוינות. רק לאחר מלחמת קוריאה נקבעו רשמית שתי בירות: סיאול לקוריאה הדרומית ופיונגיאנג לקוריאה הצפונית. שנים אחדות לאחר מלחמת קוריאה חודשה מסורת ההפגנות ההמוניות בסיאול, אך עד כה לא תועדו הפגנות כאלה בפיונגיאנג כלל. הפער בין שתי המדינות, ששוכנים בהן חלקים מאותו עם, הוא סוגיה מעניינת החורגת מגבולות מאמר זה. בשתי המדינות הפכו גיבורי המחאה הקולוניאלית לסמל לאומי למסירות ופטריוטיזם, אך בעוד בצפון העריצו אותן כדמויות היסטוריות שנאבקו למען עצמאות מהיפנים, בדרום הן נתפסו בקרב פעילי המחאות גם באופן א-היסטורי – כלוחמי צדק שמרדו בשלטונות מדכאים. דמויות אלה משמשות

הלוואות ומענקים מהממשל, והוא גם העלים עין מתנאי העבודה הקשים ששררו במפעליהם. שיתוף הפעולה הכלכלי והצבאי עם ארצות הברית אף הוא נעשה על גבם של ההמונים, והם נשלחו כחיילי עזר למלחמת וייטנאם ולשלל משימות בעולם.

התנהגות דיקטטורית זו הביאה למחאות סטודנטים למען חופש הביטוי ולשביתות פועלים למען שיפור תנאי התעסוקה. כדי לדכא את ההפגנות, העמיד פאק טנקים במרכז סיאול. בנובמבר 1970 נקט פועל טקסטיל בן 22 בשם צ'ון טה-איל (전태일) אקט מחאה קיצוני והצית את עצמו, כדי להביע את יאשוו מחוסר ההצלחה של ארגון העבודה שייסד לשיפור מצב הפועלים. מותו העלה למודעות את חוסר הנכונות של השלטון לכפות על המעסיקים התחשבות בזכויות העובדים. ארגוני עובדים נוספים קמו, וסטודנטים רבים מחו לזכרו של צ'ון בשביתות רעב והפגנות. בתגובה הכריז השלטון שהתאגדויות פועלים הן בלתי חוקיות. ההצתה העצמית של צ'ון העלתה את הנושא לסדר היום הציבורי, והוא הפך למרטיה, לסמל לאומי למחאה נגד עריצות השלטונות. לאורך השנים אירעו יותר מחמישים התאבדויות טקסיות נוספות במהלך הפגנות. באותן שנים הציגו הכנסיות הנוצריות את המאבק בשלטון כחובה מוסרית דתית. הנוצרים היו כרבע מתושבי המדינה. הם טענו שהאלימות השלטונית מנוגדת לתורתו של ישו וניצלו את התפילות, שהיו התכנסויות מותרות גם בתקופת הדיקטטורה, כדי להכריז שיש "להציל את האומה" ולפעול למען זכויות הפרט והעובדים. כמרים רבים נאסרו.⁹ מכיוון אחר, התבצרויות במפעלים כמחאה על פיטורין עוררו תשומת לב ציבורית ותמיכה נרחבת. אחת המחאות המפורסמות הייתה ב-1979 במפעל לייצור פאות. במהלכה פונו באלומות כ-180 פועלות על ידי כאלפיים שוטרים.

הנשיא פאק נרצח בידי ראש ארגון הביון שלו ב-1979. העם השיג לכאורה את מטרתו בסילוק הדיקטטור, אך בשנות השמונים חזרו הפגנות הענק למרכז סיאול, לאחר שהתברר שמחליפיו לא פעלו לטובת הדמוקרטיזציה. בעיקר נודע לשמצה צ'ון טו-הוואן (전두환), ששלט מ-1980 עד 1988 שלטון ריכוזי ואכזרי. ברחבי המדינה פרצו מחאות נגד השלטון הצבאי. הנודעת מביניהן אירעה במחוז הדרומי בעיר קוואנגג'ו (광주) במאי 1980. בדומה להפגנות שהתקיימו בעבר, גם זו החלה על ידי מאות סטודנטים. לאחר שהצבא ניסה לדכאם בכוח, הצטרפו אליהם עשרות אלפי מפגינים. הם פרצו למבני הממשל ובעזרת נשק שאספו, נלחמו בצבא והכריזו שהעיר משוחררת ונתונה לשליטת העם. ההישג המרשים נמשך רק כשישה ימים, ולאחריהם פשטו על המפגינים אלפי חיילים רגליים מלווים בטנקים, הכניעו אותם והותירו מאות הרוגים. האירוע מכונה "הטבח

של קוואנגג'ו" (광주학살), והוא הפך לסמל לגבורת העם הקוריאני במלחמתו בעריצות הדיקטטורה. פעילי הדמוקרטיזציה כונו החל משנות השבעים תנועת המינג'ונג (민중, העם), כינוי המסמל את הפעולה המשותפת של פלגים מגוונים למען הדמוקרטיזציה.

הרוחות תססו לאורך שנות השמונים, והקריאות לדמוקרטיזציה ולנקמה על מות המפגינים בקוואנגג'ו גברו. הפגנות המיליונים שהביאו בסופו של התהליך לדמוקרטיזציה של קוריאה הדרומית החלו ביוני 1987 במרכז סיאול. הפעם, בניגוד למהומות קוואנגג'ו, האמריקנים לחצו שלא לפגוע במפגינים. ארגוני סטודנטים, עובדים ופעילי חירות קיבלו עידוד מהתגובה המתונה של השלטונות ונהרו לרחובות. מחאה זו התרחשה על רקע ההכנות לאולימפיאדת סיאול שתוכננה לקיץ 1988. בזכות האולימפיאדה היו עיני העולם נשואות למתרחש בקוריאה הדרומית, והמפגינים ניצלו את המצב והגבירו את פעילותם. מותם של שני סטודנטים מפגיעת גז מדמיע בהפגנה היה זרז ליציאתם של המונים לרחובות. בשיאן של ההפגנות נכחו כמיליון משתתפים ומילאו את הרחוב הראשי. הערכת החוקרים היא שלאורך שנת 1987 השתתפו בהפגנות כשישה מיליון אזרחים, כמחצית מהם סטודנטים וכרבע חברי ארגוני עבודה.

לאחר הבחירות הדמוקרטיות בדצמבר 1987 חדל הציבור מהפגנותיו, אף על פי שבפועל נותרו על כנם מנגנונים דכאניים רבים, דוגמת הקשר בין הממשל ובין התאגידים הכלכליים. ההפגנות היו ברובן קטנות יותר וממוקדות בדרישות קונקרטיות, כגון מניעה של הלאמת קרקעות לצורך בנייה או הקמת מתקני צבא וחקיקה למען זכות ההתאגדות. חריגה אחת מהשקט היחסי הייתה סדרת הפגנות ענק שפרצה ב-1991, לאחר שסטודנט הוכה למוות על ידי המשטרה החשאית האחראית לפיזור הפגנות. האירוע היה לא אופייני בתקופה שלאחר הדמוקרטיזציה, והוא חולל תגובה רגשית עזה. מאות הפגנות וצעדות התקיימו בדרישה לפרק את משטרת ההפגנות. המפגינים השליכו בקבוקי מולוטוב ו-11 אנשים הציתו את עצמם למוות.¹⁰ הסערה הציבורית אילצה את הממשל לשינויים שיביטו חופש ביטוי. ב-1993 נבחר לנשיאות קים יונג-סאם (김영삼), ממובילי הפגנות הדמוקרטיזציה. בהובלתו התבססו רפורמות רבות והלחץ הציבורי על הממשל פחת. בשנים שלאחר מכן היו במרכז סיאול הפגנות קטנות יותר. הפגנה ידועה במיוחד היא של "נשות הניחומים" (위안부, ויאנבו), הנערכת מאז 1992 בכל יום רביעי מול שגרירות יפן. נשים קשירות אלו ותומכיהן דורשות התנצלות ופיצוי מיפן על חטיפתן לזנות צבאית בתקופה שלפני מלחמת העולם השנייה ובמהלכה. ידוע ומתועד

איור 2 מיצג מחאה מול שגרירות יפן בסיאול בהפגנה השבועית בדרישה להכרה ב"נשות הניחומים" ומתן פיצוי לסבלן. פסל הברונזה מייצג את הנערות שנחטפו לזנות צבאית והתמונה בכיסא שלידה היא של מובילת המחאה בת השמונים.

שלפחות 100,000 נשים עבדו כשפחות מין בשירות הצבא היפני האימפריאליסטי, אך ממשלת יפן סירבה עד לאחרונה להכיר באחריות לכך. הסכם שחתמה יפן ב־2015 ובו קיבלה אחריות חלקית ושילמה פיצויים למעטות שנותרו בחיים לא נחשב מספק. הוא גרר מחאה, ובשיאה הצית את עצמו למוות נזיר בודהיסטי בן 64. ההתקהלות בהפגנה זו ממשיכה גם כיום, בשנת 2024, ומונה בשיאה כמה אלפים. אמנם אין זו הפגנת מיליונים, אך היא מתקיימת בקביעות מדי שבוע בשבוע כבר יותר משלושים שנה, ונחשבת לסמל לאומי רב חשיבות בקרב הקוריאנים (איור 2).

בסוף שנות התשעים היו עוד כמה נושאים שהובילו למחאות מקומיות קטנות היקף. פיתורים המוניים בעקבות משבר קרן המטבע העולמית בשנת 1997 הביאו לגל שביתות במפעלים; נושאים סביבתיים שנבעו מההתפתחות המואצת והעיר הובילו להפגנות באזורי החיכוך הסביבתי; וקבוצות נוצריות לאומניות קיימו מחאות נגד המדיניות הסלחנית של הנשיא קים טה־ג'ונג (김대중) כלפי קוריאה הצפונית. רוב ההפגנות האלו לא נערכו בלב סיאול, השתתפותם הקבועה של האזרחים בארגוני מחאה פחתה וכמעט ולא נצפתה אלימות מצד המפגינים או המשטרה.¹¹ מצב זה נמשך עד הפגנת ההמונים הראשונה במאה העשרים ואחת, ב־2002.

הפגנות ענק בדרישה לשקיפות ויושרה מההנהגה הדמוקרטית - 2002-2017

מוקד ההפגנות הגדולות בשנת 2002 היה אירוע שבו שתי תלמידות קוריאניות נדרסו על ידי רכב צבאי אמריקני. העם ציפה להענשת הדורסים, אך הם עברו משפט פנים־צבאי וזוכו. הממשל הקוריאני לא התערב, ומבחינת המפגינים הוא טיח את הסיפור כדי לשמור על יחסים טובים עם ארצות הברית. אלפים הפגינו ברחובות סיאול, החזיקו נרות לזכר הנערות ודרשו להקשיח את המדיניות הקוריאנית כלפי הצבא האמריקני על אדמת קוריאה הדרומית. ההפגנות בתחילת התקופה הדמוקרטית אופיינו בתוקפנות ובהפרות סדר אלימות, ואילו מאז 2002 אופיינו ההפגנות, ובעיקר הפגנות הענק, באי־אלימות מודגשת מצד המפגינים. ב־2008 החלו בסיאול, לראשונה מאז הדמוקרטיזציה, הפגנות רחוב של מאות אלפי משתתפים. המחאה התמקדה בהסכמי הסחר החופשי שממשלת קוריאה, בראשות אי מי־ונג־באק (이명박), חתמה עם ארצות הברית. נושא זה, לכאורה לא מעניינם של רוב האזרחים, היה אבן שואבת להפגנות ענק שמילאו את מרכזו העיר. בלב המחאה עמד החשש שההסכם יחדש את ייבוא הבקר האמריקני לקוריאה, שנאסר כמה שנים לפני כן, ויכניס לקוריאה את

מחלת "הפרה המשוגעת" שרווחה בארצות הברית. בתוך שבועיים חתמו יותר ממיליון איש על עצומה דיגיטלית לביטול ההסכם החדש, וכאשר הנשיא אישר אותו בכל זאת, יצאו ההמונים לרחובות. בהפגנה הראשונה בסיאול, במאי 2008, השתתפו 15,000 בני אדם. הם דרשו לבטל את ההסכם וקראו לפיתורים מידיים של הנשיא בטענה שהוא מסכן את תושבי המדינה. בימים שלאחר מכן גדל הקהל ליותר מ־100,000, לפי דיווחי המשטרה. הפעילים עצמם דיווחו על כמיליון מפגינים. גם בשידורי המחאה באינטרנט, בפעילות הדיגיטלית ובעצומות שנחתמו השתתפו מיליונים. חוסר האמון של הציבור בתקשורת הממוסדת המסורתית חיזק את חשיבות הממד הדיגיטלי של המחאה.

בקרב הפעילים בלט ריבוי בני נוער וסטודנטים, באופן שמזכיר את המחאות נגד היפנים בתחילת המאה העשרים והפגנות הדמוקרטיזציה. צעירים אלו חוו את זיכרון הפגנות הענק של שנות השמונים כאירוע היסטורי מכונן ונוסטלגי עבור דור ההורים. לאחר הצלחת מאבקם נהגו רבים ממפגיני הדמוקרטיזציה לתאר את מעשי הגבורה שלהם ואת ההתגייסות הציבורית כחוויה רגשית משמעותית ומחזקת. ספרים, סרטים ומחזות היללו את דור המחאה. ילדי המוחים גדלו בתחושה שלאחר הישג זה, כבר לא יהיו סיבות כבדות משקל למאבקים המוניים. כאשר צפו מחלוקות בין הציבור ובין הממשל בתחילת המאה העשרים, הם שמחו לצאת לרחובות ולהחיות את תרבות ההפגנות הרדומה. החוקרת ג'י־יון קאנג טוענת שהשתתפות הצעירים בהפגנות הסכמי הסחר החופשי קשורה להפצת המידע באינטרנט בנוגע למועדי ההפגנה וצורותיה.¹² הטכנולוגיה החדשה עוררה, לדבריה, רגישויות חדשות לרעיון הדמוקרטי ולכוחם של האזרחים.

בעקבות ההפגנות צנחה התמיכה בנשיא. ראש הממשלה ושרים רבים התפטרו. ביוני 2008 התנצל הנשיא שלא התחשב ברצון העם, שינה סעיפים בהסכם וצמצם את היקף רכישת הבקר מארצות הברית. בקרב הציבור נרשמה המחאה כהצלחה של העם להכפיף את הממשל. ההפגנות היו בעצם הערוץ הממוסד היחיד של העם לתקשורת עם השלטונות, מלבד הבחירות הכלליות. המפלגות בקוריאה התאפיינו בחוסר יציבות, בפילוגים ובאיחודים תכופים. נוסף על כך נאמנויות אזרחיות האפילו פעמים רבות על החלטות ברמת המדינה. כך, לקבוצות עניין בקרב הציבור לא הייתה יכולת קבועה לפעול כדי לקדם אינטרסים ולהשפיע על קובעי המדיניות.

הפגנה נוספת הקשורה לתחושת הנתק מהשלטונות היא הפגנת ההורים השכולים של קורבנות המעבורת "סיוול" (세월, Sewol). היא מיוחדת בשל אוהל המחאה שעמד במרכז סיאול במשך חמש שנים. המעבורת סיוול

העוברים והשבים נכנסו והניחו חרצית לבנה לפיוס נשמות הטובעים. הצבע הצהוב הפך לצבע המחאה, ורבים ענדו צמיד צהוב ותלו על תיקיהם סרט צהוב. המחאה שילבה אבל כבה, הנצחה של המתים ודרישות לשינוי חוקי הבטיחות במדינה. המפגינים ציפו שאירוע קיצוני כזה יגרום לנשיאה להפגין התנהגות מוסרית המכירה בזכויות הפרט, גם במחיר של הפסדי ענק לעשירי המדינה השולטים בתעשיית הספנות. בחורף 2016 התפתחה הפגנה זו במרכז העיר בכל שבת למוקד הפגנות ענק להדחת הנשיאה.

הפגנות ההדחה משכו בשיאן כשני מיליון בני אדם בימי שבת, והן מהגדולות והאפקטיביות שהיו במאה העשרים ואחת בעולם. המחאה החלה כאשר התגלה, באוקטובר 2016, כי הנשיאה מעורבת בשחיתות. היא הבטיחה סיוע בחקיקה לתאגידי ענק, ביניהם סמסונג, כדי שאלו יפעלו לטובת ארגון דתי שחברתה עמדה בראשו. בדצמבר, לאחר חודשיים של הפגנות ענק בקור המקפיא של שיא החורף, הצביע הפרלמנט ברוב גדול בעד הדחתה. גם חברי מפלגת השלטת לא יכלו להתעלם מדבר העם, אך היא טענה שהצבעה זו אינה מתאימה לחוקת קוריאה. ההפגנות גברו ועימן הלחץ הציבורי על הממשל. במחלוקת הכריע לבסוף בית הדין לחוקה. במרץ 2017 הוא קבע כי הנשיאה תודח ובחירות חדשות לנשיאות יתקיימו במאי. זו הפעם הראשונה של הדחה מלאה מהנשיאות בקוריאה הדרומית. מבחינת המפגינים הצדק נעשה. הם למדו פעם נוספת כי כוחם בכמותם וביכולתם לעורר את ההמונים להגיע בגופם למרכז סיאול. בהמשך הוגש כתב אישום נגד הנשיאה לשעבר פאק, ובית המשפט גזר עליה 25 שנות מאסר ב־2018. בדצמבר 2021, למרות התנגדויות, החליט הנשיא מון צ'ה־אין (문재인) לחנון את פאק בת השבעים בשל מצבה הבריאותי (איור 4). כדי להבין כיצד משכו המחאות השונות קהל רב כל כך, אדון כעת במאפייני ההפגנות ובנורמות הסמליות שהתפתחו בתרבות המחאה בקוריאה המודרנית.

רתימה של טכנולוגיות תקשורת להפצת רעיונות וסמלים מרגשים בהפגנות הענק בסיאול

הפגנות הענק המתוארות לעיל בולטות במיוחד גם בשימוש שעשו הפעילים בכל תקופה בטכנולוגיות הקיימות כדי להפיץ את דבר קיום ההפגנות, את המסר שקיוו להעביר בהן ואת האלמנטים הסמליים שנהיו מזוהים עימן.

בשנת 1919 היו המפגינים נגד היפנים מוגבלים ביכולתם להשתמש בעיתונות המודפסת, מכיוון שהיא הייתה בפיקוח הדוק של הכובשים. מארגני ההפגנה ידעו

איור 3 מפגינים אוספים חתימות לעצומה הדורשת הקמת ועדת חקירה אפקטיבית לבירור אסון טביעתה של המעבורת "סיוול", קיץ 2014

טבעה ב־16 באפריל 2014. בין 304 הנספים היו 250 בני נוער בטיול שנתי. הדרישה מצד בני המשפחות ומצד אקטיביסטים ותומכים רבים הייתה להקים ועדת חקירה אפקטיבית (איור 3). משהסתפקה הנשיאה פאק קון־היאה במינוי ועדה ללא זכויות אכיפה או יכולת לזמן עדים, פצחו המפגינים בשביתת רעב במרכז ההפגנות ההיסטורי מול הארמון. רבים מצוות האונייה (אשר כולו שרד מן הטביעה) אמנם נשפטו ונאסרו בגין גרימת מוות ברשלנות, אך בכירי ממשל ובראשם הנשיאה לא נשפטו. יותר מעשרה מיליון קוריאנים חתמו על עצומות בדבר ועדת חקירה, ובטקסי הזיכרון לטובעים השתתפו מאות אלפים. סיסמאות כגון "לא ננוח עד שהאמת תתגלה", "כולנו טובעים ביחד" ו"הנשיאה פאק: קבלי אחריות והתפטרי" סימלו את העירוב שנעשה במחאה זו בין האבל האישי והקולקטיבי ובין רגשות פוליטיים עזים. באוהלי הפוליאסטר הלבנים נכחו ביום ובלילה פעילים חברתיים, נזירות קתוליות ונזירים בודהיסטים. תמונות הנספים היו סדורות על לוח באוהל.

איור 4 צעדה ברחובות מרכז סיאול בדרישה לשחרר את הנשיאה פאק קון-היא מהכלא לאחר שבשנת 2018 היא הורשעה ונכלאה באשמת שחיתות וקבלת שוחד

עזרו להם להשיג תמיכה בינלאומית, בין היתר כדי למנוע פגיעה במפגינים, בניגוד לטבח קוואנגג'ו, שאירע שבע שנים קודם לכן. לצערם, עיתונאים רבים אשר ניסו לסקר את הפגנות הסטודנטים בשנות השבעים והשמונים נאסרו, ומאמריהם נמחקו או צונזרו על ידי פקידי הממשל. כך נוצר שיתוף פעולה בין העיתונות לבין הסטודנטים, ונושא חופש הביטוי התווסף לדרישות המפגינים. עיתונים שונים הצהירו שימשיכו לכתוב באופן חופשי, ביקורתי ואף סטירי, למרות החקיקה המגבילה. הממשל אסר על פרסום מודעות בתשלום בעיתונים שיצאו בהכרזה זו, וכך הוא חיסל את מקורות המימון שלהם. בתגובה, פעילים פוליטיים ערכו אירועי התרמה חשאיים למען העיתונים ואפשרו את המשך הדפסתם, גם אם במחתרת. בשנות השמונים יזם איגוד העיתונות, אשר עבד עם הממשל, את פיטוריהם של 933 עיתונאים ואת סגירתם של 171 עיתונים בשל התעקשותם לפרסם מידע שנחשב "אנטי-ממשלתי". למרות המגבלות, העיתונות הייתה ערוץ חשוב להפצת מחאה, ובזכותה נעשו

כי פרסום מועד ההפגנה המתוכנן והקדמתה של לוויית המלך יגררו תגובה מיידית של היפנים. עם זאת היה נחוץ להפיץ את הדבר מחוץ לסיאול, משום שהתגוררו בה רק מעט ממיליוני הקוריאנים שגרו בחצי האי. לשמחתם, באותה עת הייתה רשת הרכבות כבר מפותחת, וכך הדפיסו הפעילים במחתרת מאות אלפי עלונים עם הצהרת העצמאות ושלחו אלפי מתנדבים להפיץ את הבשורה. מתנדבים אלו נשאו את העלונים בתיקיהם, הסתכנו במאסר ועינויים, ובתזמון מתוכנן היטב סיפרו על ההפגנה הקרבה בערי המחוז ובכפרים הגדולים. כך הגיעו לסיאול מאות אלפי המשתתפים בלוויה, והם ידעו שהיא מתוכננת להפוך להפגנה סביב הצהרת העצמאות. המתנדבים גם הפיצו בקרב העם את הסמל המרכזי של המחאה: הדגל החדש של קוריאה העצמאית.

בהפגנות 1987 קיוו המפגינים להשתמש בעיתונות המודפסת ובטלוויזיה להפצת דרישתם לדמוקרטיזציה. הקשרים העיתונאיים עם שליחי מדינות זרות בקוריאה

סמלי המחאה, כגון מסכות מסורתיות ותצלומי הסטודנטים שנהרגו בהפגנות, מוכרים בציבור.

שלושים שנה מאוחר יותר, בהפגנות ההדחה בחורף 2016-2017, היו טכנולוגיות של הפצת מידע חתרני נגישות בהרבה. המדיום הדיגיטלי אפשר ליחידים ללא שיוך לתקשורת הממוסדת להשתתף. הם השתמשו בכל אמצעי אינטרנטי קיים, מבלוגים אישיים ועד פורומים ורשתות חברתיות דוגמת קקאו הקוריאנית ופייסבוק העולמית. העובדה שהממשל היה דמוקרטי מנעה רדיפה גלויה של עיתונאים ואמנים שהיו פעילים במחאה. עם זאת יש להסתייג מההנחה שהדמוקרטיה הבטיחה למפגינים ולעיתונאים חופש ביטוי אמיתי. במהלך חקירת השחיתות הנשיאותית התגלה כי הוכנה "רשימה שחורה" של מאות מפגינים ואמנים וניתנו הוראות להפסיק את התמיכה הממשלתית בפועלם. בכתב האישום של הנשיאה הודגשו הסעיפים האלה, והם הוסיפו שנים לגור הדין.

כמו כן, במהלך ההפגנות ניכרה נטייה של העיתונות המרכזית לצמצם את הסיקור שלהן. למשל, בהפגנות הגדולות ביותר, בלילות שבת בדצמבר 2016, השתתפו כשני מיליון איש.¹³ למרות זאת, העיתונות המרכזית וערוצי הטלוויזיה הממלכתיים כמעט שלא דיווחו על כך, ועיקר המידע זרם בערוצים לא פורמליים באינטרנט ובערוצי חדשות ייחודיים שהתבססו על דיווחי קוראים. אחד הבולטים שבהם היה אתר עיתונות שיתופית (participatory journalism) קוריאני בשם "אומיינוז" (OhmyNews.com). הם צילמו את המיליונים המתכנסים מגגות העיר והפיצו ברשתות החברתיות הודעות על שעות ההפגנה וסמליה (למשל נרות וסרטים צהובים). דיווחים עצמאיים אלה לא אפשרו להכחיש את עוצמת האירועים. הטכנולוגיות התפתחו כבר במחאות נגד הסכם הסחר החופשי ב-2008 והמשיכו למלא תפקיד בולט בהפגנות לגילוי האמת על טביעת המעבורת סיוול. האינטרנט הפך לכלי מרכזי להפצת מטרות המחאה, מועדיה, שיטותיה וסמליה. השילוב בין הפצת מידע ברשתות הדיגיטליות ובין נוכחות פיזית במרכז העיר הביא למחאה רבת עוצמה.

כעוקבת אחר המתרחש מרחוק, הופתעתי מעוצמת ההשתקה של האירועים. השתקה זו ניכרה גם במדיה העולמית בהשוואה, למשל, לסיקור מחאות "האביב הערבי". יתרה מזו, הבחנתי בנטייה גוברת של התקשורת העולמית לסקר את מעשיו המוזרים של שליט קוריאה הצפונית באותם שבועות. במקורות שהזינו את התקשורת העולמית בלטה סוכנות ידיעות דרום קוריאנית הקשורה לממשל, "יונהאפ" (Yonhap), כמקור מרכזי לשמועות על קוריאה הצפונית. שיטות ההשתקה למניעת פרסום המחאה בקוריאה ובעולם בתקופת הדיקטטורה היו ידועות, אך

המנגנונים להשתקת האירועים בהפגנות ההדחה ידועים פחות.

נורמות של מחאה עירונית: מיסוד וחרתנות בסמיוטיקה של הפגנות הענק בסיאול

נופי מחאה עירוניים בסיאול התעצבו במאה השנים האחרונות כחלק בלתי נפרד מהמרחב העירוני. נורמות הבעת המחאה השתנו לאורך ההיסטוריה המודרנית של קוריאה. הן התגבשו מתוך מעשים של יחידים שיצאו להביע בציבור את דרישותיהם הפוליטיות. יחידים אלה קיימו הפגנות, התכנסויות, הצהרות פומביות ושבתות שבת במרכז העיר, ותפסו את המרחב הציבורי לאורך זמן. בתהליך זה, חלק מהנורמות החדשות שנוצרו נזנחו ואחרות מוסדו והפכו לחלק מתבקש בכל אירוע מחאה שהוצג בעיר. הפגנות נטו להיתפס כאירוע חתרני, אולם בסיאול ניסו הפעילים ברוב ההפגנות לבסס את מעמדם כפטריטים על ידי שימוש בסמיוטיקה לאומית. בד בבד, הם הציגו את הממשל כפועל נגד טובתו של העם הקוריאני, ודאי בעת הקולוניאלית, אך גם כאשר השלטון הורכב מקוריאנים ואף מקוריאנים לאומנים בהגדרתם הפוליטית.

בחלק זה אבחן את "הפרפרטואר הטקטי" של המפגינים, כלומר את ההתנהגויות שבאמצעותן ביטא ההמון את דרישותיו בפני השלטונות, ובייחוד את ההתייחסות לאבל על מוות לא מוצדק, את השימוש באלמות פיזית ואת הצגתם של סמלים חזותיים מעוררי רגש. הפרפרטואר הטקטי בקוריאה העכשווית התפתח ושאב השראה ורעיונות מהפגנות קודמות, ובכל תקופה הוא הותאם לסוג המשטר.¹⁴

דפוס חוזר בהפגנות הענק הוא זיקה למוות, מכיוון שלוויות ומוות טרגי הם גורם רגשי רב חשיבות המעורר את ההמונים לצאת לרחובות. כך היה בהלווייתו של המלך קוג'ונג ב-1919, בשרפה העצמית של צ'ון טה-איל ב-1970, במחאות שפרצו לאחר טבח קוואנגג'ו ב-1980, במותם של הסטודנטים המפגינים בשנים 1987 ו-1991 ובמותם של נוסעי המעבורת סיוול ב-2014. גם הפגנות קטנות יותר, כמו זו שמחתה על השתקת הדריסה של שתי התלמידות בשנת 2002, אופיינו בבעס על מוות של חפים מפשע. כך נעשה שימוש פוליטי במוות ובטקסים שליוו אותו. המפגינים הציגו את תמונות הנספים ואף צילומי עיתונות קשים של פצועים מודפסים על כרזות, והצטרפו ללוויות בעודם צועקים את סיסמאות המחאה נגד השלטונות. המתנגדים למחאות אלו טענו שהשימוש במוות כדי לעורר את ההמונים והיציאה לרחובות להפגין הם פעולות חתרניות ולא הוגנות. פעילי המחאה טענו, לעומת זאת, שכאשר

מדובר במוות של צעירים או מוות שהיה אפשר למנוע, הכעס הציבורי לגיטימי ודורש התייחסות מצד הממשל. מאפיין זה קשור לתפיסת המוות בתרבות הקוריאנית, שלפיה רוחות של אנשים צעירים שמתו בנסיבות אלימות מתקשות לעבור בנחת לעולם המתים וממשיכות להסתובב ולחפש נקמה. מצב לימינלי זה של הרוחות מסכן את האנשים, מכיוון ש"למתים יש ידיים קוצניות", כלומר במגע עם החיים עלולים להתרחש אסונות ומחלות. קוריאנים רבים חשים כי יש לפייס את רוחות המתים באמצעות הענשת הגורמים למוות: הממשל, המשטרה או אנשים ספציפיים. אמונה זו מתוארת במכתב התאבדות המחאה של הפועל אי יונג-איל (이영일) בשנת 1990: "אני לא דוגל באמונות תפלות, אבל אם רוחות אכן קיימות, רוחי הנוקמת תילחם לנצח באנשים אלו. אימא, אחי, ראש ארגון העובדים וחבריו, אנא עשו עימי חסד אחרון. שרפו את גופתי ופזרו חופן מהאפר במקום עבודתי, כי אני רוצה להילחם לנצח נגד הקפיטליסטים".¹⁵ זאת ועוד, פעמים רבות נערכים במהלך ההפגנות טקסים בודהיסטיים ושמאניים קצרים, שמטרתם לסייע לרוחות לבצע את המעבר. בהפגנות רבות בקוריאה בולטים סמלים דתיים כגון פרח הלוטוס, הצלב הנוצרי, ייצוגים חזותיים ותיאטרליים של רוחות המתים ותפילות לשלומם. מפגינים רבים מאמינים כי הבעת מחאה על מוות מיותר משיבה את ההרמוניה החברתית והקוסמולוגית. בהפגנות הסיוול רווחו סיסמאות לפיוס המתים. על גבי סרטים צהובים וכרזות ענק נכתב "לא נעצור עד שנגלה ונעניש את האשמים במוותכם", "נוחו בשלום על משכבכם", "מותכם לא יהיה לשווא אם נצליח לשנות את החברה שלנו לטובה", "לא נשכח אתכם לנצח" ועוד. בחודשים שמייד לאחר הטביעה נקשרו הסרטים הצהובים הללו לכלל עמוד וגדר במרכז העיר, ושימוש תזכורת לאסון שלא היה אפשר להתעלם ממנה. במאהל המחאה היו תיבות שהעוברים והשבים הוזמנו להניח בהן תפילה או ברכה למתים. כל אלה הוצגו בהמשך ליד קבריהם. בימי הזיכרון הניחו מנחות של מזון וצעצועים ליד תמונות המתים. אלפים כרעו מולם כשמצחם נוגע ברצפה, ונשבעו להמשיך להפגין ולא לסלוח עד שיוענשו האשמים. לאחר ההכרזה על הדחתה של פאק, ראיתי מפגינים ששמו על המזבח מול תמונות הקורבנות את שער העיתון שדיווח על האירוע, כמבשרים למתים שהאשמה במוותם נענשה.

האשמת הנשיאה בזניחת האזרחים שעל שלומם הופקדה מיקמה בהיררכיה הסמנטית את פעילי המחאה כפטריוטים הפועלים למען המדינה, ולא כגורמים חתרניים המזיקים לממשל. לעומתם, הממשל הוצג כמושחת ומסוכן. הבניה זו של היררכיה אזרחית רווחת בתרבות ההפגנות הקוריאנית, ויש לה עדויות בתצלומים שנתרו

מהפגנות 1919. כבר אז השתמשו המפגינים בסמלים לאומיים, ובראשם הדגל (הדומה לדגל קוריאה הדרומית של ימינו) – כהצהרה של נאמנותם לקוריאה. כך הם סתרו מראש כל טענה שההפגנות מזיקות למדינה או לעם. הדגל המשיך לכבד בכל ההפגנות מאז ועד ימינו, והוא מסמל את העובדה שהמפגינים נגד השלטון רואים את עצמם כלוחמי חירות וצדק למען האומה.

נוסף על כך, כדי להתסיס את רגשות הציבור נגד השליטים, השתמשו הפעילים בכרזות הומוריסטיות שהציגו את הנשיא או את איש הציבור שנגדו הפגינו כחסרי מוסר או טיפשים. כך, בהפגנות נגד הסכמי הסחר בשנת 2008 הוצג הנשיא אי מיונג-באק בקריקטורה עם כובע הנושא את הכיתוב 2MB. הספרה 2 נקראת בקוריאנית כמו שם משפחתו של הנשיא, אי, ואילו MB הם ראשי התיבות של שמו הפרטי. ביחד 2MB נקרא כ"שני מגה-בייט", זיכרון מחשב קטן למדי. כוונת הקריקטורה הייתה ללגלג על יכולתו השכלית של הנשיא. קריקטורות מסוג זה הופצו כעלונים מודפסים ברחבי סיאול ועוררו שיח ציבורי ער על המוגבלות של הנשיא ועל הנוק שהיא מסב למדינה בהסכמי סחר שנויים במחלוקת. בהפגנות ההדחה, הפצת קריקטורות של הנשיאה לשעבר פאק עלו ליוצרן במשפט פלילי. במיוחד בלט צמד איורים שהציג את הנשיאה כדמות חייכנית ושמחה. באחד הופיעה מאחוריה המעבורת סיוול (בדמות אונייה מנייר מקופל) בעת טביעתה, ובשנייה הופיעו השליטים "מבוקשת", כרמז לפרשת השחיתות, ו"ממשלה משוגעת" – ביקורת על התנהגות הנשיאה ואזכור למחלוקת בעניין מחלת "הפרה המשוגעת" עשור לפני כן. בניגוד לפעולתה הבלתי מתחשבת של הנשיאה, הקפידו המפגינים להוכיח כי כוונתם היא שינוי חברתי חיובי. אחד המראות המרשימים של הפגנות המיליונים ב-2016 היה המרחב הנקי מפסולת במרכז סיאול לאחר התפזרות המפגינים. קבוצות מאורגנות של סטודנטים, אנשי כנסיות וארגוני עובדים דאגו לפינוי כל נייר ושקית. המפגינים שעסקו בניקוי העיר שיתפו בכך פעולה עם ערכי הממסד הקוריאני של המאה העשרים ואחת – שמירה על הניקיון במרחב הציבורי.

הפגנות כאירועי פרפורמנס: יצירת מרחב ציבורי מעורר רגש כגורם משיכה להמונים

ניתוח הפרפורמנס של ההפגנות רואה בהן אירועים תרבותיים. פרקטיקות של שימוש בגוף ובחפצים איקוניים במרחב הציבורי מעוררות עניין ומשמשות גורם משיכה לקהל.¹⁶ פרפורמנס (בהיעדר מושג מתאים בעברית) הוא עשייה דיסקורסיבית, כלומר כזו שמהווה חלק מהשיח הציבורי המתבצע בפומבי, במיקום ובמצב מוגדרים.

המושג קשור לפעולות ולתגובות המוצגות במרחב החברתי ומהוות תקשורת סמלית עם קהל¹⁷. זוהי דרך לעורר תגובה בצופים, מתוך שימוש בידע התרבותי שבידיהם. דוגמה לפרפורמנס רווח ומעורר רגש הוא ביזוי דגלי המדינות השכנות שנגדן הפגינו הקוריאנים. למשל, בהפגנות מול שגרירות יפן גזרו מפגינים את דגל יפן או השליכו עליו ביצים; בהפגנות להגברת הסנקציות נגד קוריאה הצפונית שרפו מפגינים את דגל הצפון או רמסו אותו ברגליהם. תמונות מנהיגים שנגדם הפגינו זכו ליחס דומה. כל אלה צולמו, הוסרטו והוקרנו בתקשורת וחוללו שיח ציבורי ער. כשהמפגינים ביזו דגל או מנהיג של מדינה אחרת, היה סיכוי רב יותר לסיקור תקשורתי בינלאומי. פעולת הפרפורמנס של השחתת דגל הוכיחה את עצמה בעיקר במחאות נגד ממשלת יפן. הצילומים של דגל יפן שרוף ומלוכלך משכו תשומת לב רבה בתקשורת היפנית והעולמית ועוררו את דעת הקהל לסוגיה ההיסטורית.

בהפגנות ההמונים בקוריאה במאה השנים האחרונות בלטו במיוחד סוגי פרפורמנס שכללו אלימות כלפי המשטרה ופגיעה עצמית של המפגינים. פעולות אלה נועדו להמחיש את הייאוש מהמצב. הפגנות רבות התעצמו דווקא כשהיו כרוכות בהן סכנה ואלימות. נטייה זו הגבירה את המוטיבציה של המפגינים לעורר את רגש המשטר והקהל הרחב בעזרת פרובוקציות מסוגים שונים. בהפגנות 1919, בהתאם לבקשת המארגנים לשמור על ריסון, צעדו רוב המפגינים בשקט, אך אלפי המתים מעידים על אכזריות התגובה של היפנים. ככל שאכזריות היפנים גברה, כך התעצמה ההחלטה המוצהרת של רבים נוספים להמשיך להביע את מחאתם. לאחר קבלת העצמאות הוחלפו השוטרים היפנים בקוריאנים. גם הם נשאו אלות וכלי נשק, ואלימותם גרמה להסלמה בכעס הציבור ולהשתתפות גוברת של המונים בהפגנות הסטודנטים של 1960. הפגנות תנועת המינג'ונג בשנות השמונים אופיינו באלימות משני הצדדים. שיאה של הלוחמנות האזרחית הובע, כמתואר לעיל, בלחימה של האזרחים והחיילים אלה באלה בנשק חם באירועי קוואנגג'ו. בקבוקי מולוטוב שימשו את המפגינים לאורך תקופת הדיקטטורה, והצבא הגיב במגוון אמצעי לוחמה. נראה שהנטייה להתנגשויות אלימות בהפגנות של תקופת הדיקטטורה קשורה גם לגיל הצעיר יחסית (בני נוער וסטודנטים) של רוב המשתתפים.

חלק מפעולות הפרפורמנס של המפגינים היו אקטים של אלימות כלפי עצמם ולא כלפי המשטרה. כפי שאראה להלן, באמצעות האלימות הפרפורמטיבית משכו המפגינים תשומת לב ציבורית עצומה, והביקורת על הממשל גברה עד אילוצו לקבל את תכתיבי המפגינים. כאלו היו התאבדויות פוליטיות מול קהל, למשל זו של קים

סאנג-ג'ין (김상진), אשר שיסף את בטנו על במת הפגנה ב-1975 לאחר שהקריא מכתב הדורש מהנשיא להשיב את הדמוקרטיה לאומה. אירוע זה, כמו רבות מההתאבדויות הריטואליות וההצתה העצמית, בוצע מול קהל כחלק ממיצג המחאה שהועלה על הבמה. במכתבי הפרדה של רוב המתאבדים הפוליטיים הצעירים בתקופת הדיקטטורה מופיעה כמיהה לאוטופיה דמוקרטית ולעשייה משותפת במרחב הציבורי. כך כותב קאנג סאנג-צ'ול (강성철), שהצית את עצמו ב-1986: "כאשר הדמוקרטיה תפרח במדינה זו ורצון האנשים לאיחוד עם קוריאה הצפונית יתממש, קו הגבול שעל קו רוחב 38 ייעלם וכולם יוכלו לחבק זה את זה – אנשים מול אנשים, חיות מול חיות ורוח מול רוח. כולם ירקדו יחד".¹⁸ התאבדות פוליטית מבלטיה את הרצון להציג בבירור את ייאושם של המפגינים מהמצב. לאחר הדמוקרטיזציה התמעטו מקרי ההתאבדות וההצתה העצמית בהפגנות.

פעולות פרפורמנס קיצוניות פחות של פגיעה עצמית רווחות בהפגנות בקוריאה עד ימינו. הן כוללות שביתת רעב, גילוח המוני של שיער הראש, צעידה יחפה והשתטחות על הברכיים פעם בכמה צעדים ושיבה של שבועות במקומות מסוכנים – דוגמת ראשי מנופים ועמודי כרזות.¹⁹ באפריל 2015, שבועיים לפני מלאת שנה לאסון הסייול, התאספו כחמישים מהורי הטובעים וגילחו את ראשם מול שאר המפגינים. לפני שהחל מעשה הגילוח הניפו התומכים את מכשירי הגילוח מעל ראשם וקראו: "האמת אינה שוקעת לעולם". הם זעמו במיוחד על הודעת הממשלה שהיא תפצה כלכלית את משפחות הנספים, אך לא הבטיחה חקירה. אחד האבות השכולים אמר לאחר גילוח ראשו: "אני רוצה לתפוס ולהרוג את האנשים החצופים שבחרו לדבר על כסף במלאת שנה למות ילדינו". גילוח הראש תועד והופיע במהדורות החדשות, העיתונות והמדיה הדיגיטלית, העלה מחדש את הדיון על הצורך בוועדת חקירה ועורר סערה ציבורית.

לא כל פעולות הפרפורמנס בהפגנות הענק בקוריאה כללו אלימות. בהפגנות המינג'ונג בשנות השמונים הציגו המפגינים אמוניות במה קוריאניות מסורתיות כהתרסה נגד הממשל. בשנות השבעים פעלה הדיקטטורה לשרש את האמונות והאמוניות העתיקות של קוריאה, משום שהן נתפסו כמזיקות להתפתחות הכלכלית החדשנית שהשלטונות שאפו אליה. כעשייה נגדית, המפגינים העלו על נס את המסורות הנרדפות, בעיקר את המסורות ששימשו להבעת ביקורת על האליטות, כגון תיאטרון המסכות העממי. הם הופיעו בתזמורות כלי הקשה ובשירי עם עוקצניים, חלקם נאסרו להשמעה, והמחזיון על גבי במות ניירות טקסי תקשור שמאניים, ובהם רוחות של סטודנטים

שנהרגו מאלימות משטרתית. אלה "הופיעו" מגולמים בגופם של המציגים והאשימו את הממשל. דרישתן של הרוחות שינקמו את מותן שלהבה את ההמונים ותרמה לעוררות רגשית ולהוצאת מאות אלפים לרחובות.²⁰ מבחינת הממשל, גם פסטיבלים ותערוכות היו פעמים רבות עילה למאסרים תחת "החוק לביטחון לאומי".

הפגנות רגועות גברו ככל שהדמוקרטיה התבססה. בקרב המפגינים בלטה השתתפותן המאורגנת של קבוצות עניין לא פוליטיות כגון כנסיות, ארגוני ספורט, סטודנטים וקבוצות אזוריות. חלקן לבשו "מדי מחאה" ורובן הניפו דגלים, שלטים, בובות ומסכות שסימלו את "הרשע" שנגדו הפגינו. מקצת האירועים התארגנו במרחב כפסטיבלים או ירידים. צורת מחאה שוחרת שלום ידועה במיוחד מכונה "פסטיבל אור הנרות", והיא בלטה בהפגנות נגד הסכמי הסחר החופשי עם ארצות הברית ב-2008. המפגינים התכנסו במרכז העיר לאחר רדת החשכה והחזיקו נרות

דולקים במשך שעות רבות. הנרות חזרו לזירת ההפגנות במלוא כוחם הסמלי במחאה שלאחר טביעת המעבורת סיוול. במקרה זה נוספה להן המשמעות של הדלקת נרות לזכר המתים (איור 5). סמל זה המשיך להפגנות הענק להדחת הנשיאה. גם במרכזן עמד רגש האבל הלאומי על מאות הנספים בטביעת המעבורת והרצון לפעול להענשת האשמים, וביניהם הנשיאה המושחתת. בהפגנות אלו השתמשו המפגינים בכל הרפרטואר הטקטי של הפגנות לא אלימות. הם גייסו אמנים ידועים להופיע על במת ענק בכיכר שמול הארמון, ומערכות הגברה ומסכי ענק שידרו את המופעים באזור וברשתות החברתיות. בין קטעי האמנות הוצגו נאומים פוליטיים ואישיים. באזורי המחאה הציגו המפגינים תערוכות של קריקטורות פוליטיות ויצירות אמנות ביקורתיות בסגנונות שונים. הפגנות אלו היו אירועי פרפורמנס תרבותי מאורגן ומתמשך ונעדר מהן ממד האלימות שרווח בהפגנות של המאה העשרים.

איור 5 מאות תלמידי ותלמידות תיכון משתתפים בעצרת נגד אוזלת היד הממשלתית בטיפול באסון טביעת המעבורת סיוול, כשהם מחזיקים נרות לזכר המתים, אוגוסט 2015

סיכום: סמליות אפקטיבית בהפגנות המונים בעיר סיאול

ההפגנות הענק בסיאול, בדומה לאירועי מחאה אחרים ברחבי העולם, מראות שאפשר לעורר ציבור עירוני עכשווי למחאה אפקטיבית. גיוס ההמונים באמצעות סמלים מעוררי רגש, הפקת אירועי פרפורמנס מרתקים והפצה בטכנולוגיות התקשורת חיוניים במיוחד להצלחת ההפגנות. אחת הסיבות למרכזיותה של פעולה אזרחית מסוג זה בסיאול הייתה היעדר מנגנוני תקשורת קבועים בין השלטונות לקהל. תפיסת המרחב הציבורי על ידי המוני אנשים הצליחה לחולל שינויים מרחיקי לכת במדיניות השלטונות, הן בתקופת הדיקטטורה והן בימי הדמוקרטיה. נופי המחאה הרווחים בסיאול מפתיעים את התיירים המזדמנים, והם שואלים: "מדוע הקוריאנים מפגינים כל הזמן?" התשובה לכך טמונה בהצלחתן של הפגנות העבר וההווה.

שיאי ההפגנות לאורך מאה השנים האחרונות כונו להחלפת הממשל. השינוי הבולט ביותר בתהליך הוא מידת האלימות הפיזית. בתקופות של משטר סמכותני ודיקטטורה צבאית סבלו המפגינים מפציעות ואבדות רבות, אך למן ההפגנות הענק של 2008 בחרו רוב המפגינים להביע את כעסם ואת דרישותיהם באמצעים סמליים מעוררי רגש שאינם אלימים. השוטרים מצידם לא פתחו באש חיה על המפגינים. גם כיום, הממשל חושש מהפגנות ודואג למקם אלפי שוטרים סביב המפגינים, למרות הרוע המאפיין את האירועים.

לאורך ההיסטוריה חלו שינויים בגיוס המפגינים וארגונם, בהתאם לשיטת השלטון – אימפריאליסטי, דיקטטורי ודמוקרטי. הטכנולוגיה שעמדה לרשות המפגינים בתקופות השונות השפיעה על הממדים הרגשיים והחזותיים של המחאה, על צורתם ועל הפצתם. צורת המחאה וסמליה השפיעו על מידת ההיענות של הציבור להשתתף במחאה ועל התמודדותו של הממשל עימה. המפגינים הצליחו להציג נוכחות חזותית בולטת ומעוררת אהדה במרכז העיר וזכו לסיקור נרחב בכלי התקשורת, למרות המחיר של מאסרים ופיטורים בתקופת הדיקטטורה. במאה העשרים ואחת מאפשר השימוש במדיה דיגיטלית לא ממסדית לעקוף את הקשר ההדוק בין הממשל ובין ערוצי התקשורת המרכזיים.

המעורבות של כלל האוכלוסייה במחאות השונות היא חלק מהתרבות הפוליטית האזרחית בקוריאה, אשר התבססה במהלך המודרניזציה המהירה מתחילת המאה העשרים. גם בעת הדמוקרטיה של המאה העשרים ואחת,

האינטראקציה בין המדינה לחברה האזרחית לא נעשתה ממוסדת ויומיומית, אלא מאופיינת בעיקר בהשתתפות בבחירות הכלליות ובהפגנות ענק סביב אירועי קיצון. כאמור, יש הרואים בכך כישלון של החברה האזרחית הדמוקרטית. בקוריאה אפילו תרבות השיח הדיגיטלית לא הביאה לגיבוש תקשורת קבועה עם שליחי הציבור, וגם אתרי אינטרנט שיועדו לפניות הציבור לא מתאפיינים בתגובות משמעותיות מצד הפוליטיקאים. עם זאת, יש לזכור כי ההפגנות ענק אינן מאפיין רווח בכל המדינות שחסרה בהן התייחסות ממסדית קבועה לדעת הקהל. בד בבד, לאורך השנים היה הקהל הקוריאני ציבור מעודכן ובעל ידע רב על הנעשה במדינה. המספרים המדהימים של המפגינים בסיאול מעידים על האפקטיביות של שיטות גיוס ההמונים, וגם על הטמעת המשמעות הערכית של עשייה אישית מסוג זה. החל בריכוך המדיניות האכזרית של היפנים בתקופת הכיבוש, עבור לגירוש הנשיא המושחת ב־1960 והדמוקרטיזציה בשנות השמונים וכלה בהדחת הנשיאה ב־2017 – העם הקוריאני ממשיך לצאת לרחובות ולעצב תרבות מחאה מתפתחת ותוססת, המאפשרת לו להשפיע על השלטונות.

- 1 José Alemán, "Protest and Democratic Consolidation: A Korean Perspective", *International Journal of Korean Studies* 9:1 (2005), 71–90.
- 2 Stuart C. Aitken, *The Ethnopoetics of Space and Transformation: Young People's Engagement, Activism and Aesthetics* (Surrey, UK, 2014).
- 3 להרחבה על התחזקות החברה האזרחית והשפעתה על הדמוקרטיה הדרום קוריאנית ראו Jennifer Oh, "Strong State and Strong Civil Society in Contemporary South Korea: Challenges to Democratic Governance", *Asian Survey* 52:3 (2012), 528–549; Sunhyuk Kim, "Civic Engagement and Democracy in South Korea", *Korea Observer* 40:1 (2009), 1–26.
- 4 Kyung-Sup Chang, "Compressed Modernity and its Discontents: South Korean Society in Transition", *Economy and Society* 28:1 (1999), 30–55.
- 5 לסיפורי פליטים מפורטים ראו ברברה דִמִיק, **אין מה לקנא: חיי היום־יום בקוריאה הצפונית**, תרגום: ישי קורדובה (ירושלים, 2011).
- 6 על ההיבט הבינלאומי של מחאת הקוריאנים נגד הדיכוי היפני ראו Erez Manela, "The Wilsonian Moment in East Asia: The March First Movement in Global Perspective", *Sungkyun Journal of East Asian Studies* 9 (2009), 11–27.

מקורות האיורים

תמונות בעמודים 73, 78, 80, 81, 85: באדיבות ליאורה צרפתי

- 7 הנתונים לפי- Michael E. Robinson, *Korea's Twentieth-Century Odyssey* (Honolulu, 2007), 35, 37–48.
- 8 על השתנות המשמעות הסמלית של גיבורי המחאה ראו Myung-Lim Park, "A Paradigm Shift of The March 1st Movement: From Independence to Restoration, From Anti-Japanese Struggle to Peaceful Coexistence, and From Nationalism to Cosmopolitanism", *Korea Observer* 50:2 (2019), 235–260.
- 9 Gi-Wook Shin, Paul Y. Chang, Jung-eun Lee & Sookyung Kim, *South Korea's Democracy Movement (1970–1993)* (Stanford, 2005), 10–37.
- 10 Grzegorz Ziolkowski, *A Cruel Theatre of Self-Immolations: Contemporary Suicide Protests by Fire and Their Resonance in Culture* (London, 2020).
- 11 Kwang-Yeong Shin, "The Citizens' Movement in Korea", *Korea Journal* 46:2 (2006), 6.
- 12 Jiyeon Kang, *Igniting the Internet: Youth and Activism in Post Authoritarian South Korea* (Honolulu, 2016).
- 13 Nan Kim, "Candlelight and the Yellow Ribbon: Catalyzing Re-Democratization in South Korea", *The Asia-Pacific Journal: Japan Focus* 15:14 (2017), 1–21.
- 14 Charles Tilly, *From Mobilization to Revolution* (Reading Mass., 1978).
- 15 לדבריו במלואם, וגם על סיבות להתאבדות פוליטית בקוריאה ותרגום של מכתבי מתאבדים ראו Byeong-chul Park, "Political Suicide among Korean Youth", *Bulletin of Concerned Asian Scholars* 26:1–2 (1994), 66–82.
- 16 Beverly Stoeltje & Richard Bauman, "The Semiotics of Folklore Performances", in Thomas A. Sebeok & Jean Umiker-Sebeok (eds.), *The Semiotic Web* (Berlin, 1987).
- 17 Richard Bauman, ומשמעויותיו ראו "Performance", in Regina F. Bendix & Galit Hasan-Rokem (eds.), *A Companion to Folklore* (Hoboken, 2012), 94–118, 69.
- 18 Park, "Political Suicide among Korean Youth", 69.
- 19 Ju Hui Judy על מחאות שבת על עמודים בקוריאה ראו Han, "High Altitudes Protest and Necropolitical Digits", in Deborah Cowen, Alexis Mitchell, Emily Paradis & Brett Story (eds.), *Digital Lives in the Global City* (Vancouver, 2020), 75–78.
- 20 Timothy Tangherlini, "Shamans, Students, and the State: Politics and the Enactment of Culture in South Korea, 1987–1988", in Hyung-Il Pai & Timothy Tangherlini (eds.), *Nationalism and the Construction of Korean Identity* (Berkeley, 1998), 126–147.